

"הוא היה אומר: בן עשר - למשנה" (אבות ה' כא')

דרכים
להוראת
המשנה

"ושבעה בחכם" על של יחזקאל של הרב והמורה

לדרך לימודה, לשכר לומדיה ולגדולת מלמדיה.
רבי עובדיה מברטנורא כותב בפתחת
פירושו למסכת:

"מסכת זו אינה מיוסדת על פירוש מצווה
ממצוות התורה כשאר מסכתות שבמשנה, אלא

הרב יהודה שורץ
מרצה בכיר במכון למורים

דברי חז"ל במסכת אבות עשירים בהיגדים
חינוכיים המתייחסים לחשיבות לימוד התורה,

כולה מוסרים ומידות."

בעל תפארת ישראל מבאר שדברי המוסר המידות שבמסכת אבות נושאים אופי כללי ורחב: "כתבו קמאי דלהכי נקראת מסכת זו אבות - משום דכל המוסרים המובאים בכל ספרי חכמי ישראל ואומות העולם, כולן כלולים במסכת זו למי שמדייק בדבריה היטב".

לדעת בעל תפארת ישראל גם המוסר האנושי הכללי רמוז בדברי חכמים שבמסכת אבות. גם ענייני החינוך שבמסכת נושאים אופי כללי, והם משקפים עמדות של חכמינו וזיכרונם לברכה בתורת החינוך וההוראה.

נבקש להציג בדברים הבאים משנה אחת ממסכת אבות, ולדון בה בהתייחס לשליחותו של הרב והמורה בעבודתו החינוכית.

אבות פרק ה' משנה ז

שבעה דברים בגלם

ושבעה בחכם.

חכם

אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו
בחכמה ובמגן,

ואינו נכנס לתוך דברי חברו,

ואינו נבקל להשיב,

שואל בענין ומשיב כהלכה,

ואומר על ראשון ראשון ועל

אחרון אחרון,

ועל מה שלא שמע,

אומר לא שמעתי,

ומודה על האמת.

וחלופיהן בגלם:

המשנה מועתקת לעיל במתכונת פיוטית, תוך הבלטת המבנה המיוחד שלה. היסוד הפיוטי שבמשנה בכלל, מוצע גם כבסיס להוראה משוכללת ומשובחת שלה.

הקורא מבחין כי ההעתקה שלעיל מבליטה את העובדה שבמשנה מתקיימת הקבלה בין הגולם לבין החכם, ויש בה שבעה היגדים המייצגים את החכם. שבעת ההיגדים מחולקים לשלש קבוצות, דבר המסומל באמצעות ההזחה.

הרמב"ם בפירוש המשניות מקצר מאד בדברי ההסבר על כל משנה ומשנה (שתים שלש שורות של פירוש על כל משנה). לא רבים המקרים בהם הרמב"ם מרחיב דבריו, ומאריך בפירושה של משנה. מקרים כאלה ראויים לתשומת לב מיוחדת. כך עושה הרמב"ם בפירושו למשנתנו.

הוא פותח וכותב:

"דהנני מפרש תחילה אלו המידות שנכפלות הרבה בדברי חכמים והוא

בור

עם הארץ

גולם

חכם

חסיד"

הרמב"ם מזכה אותנו בסקירה שיטתית של הכינויים שחז"ל מרבים להשתמש בהם בתיאור בני אדם (ועיין שם). לעניינו נצטט את דבריו על הגולם ועל החכם.

"וגולם הוא איש שיש לו מעלות שכליות ומעלות המידות אמנם אינם שלמות ולא הולכות על סדר כדאי אבל יש בהם ערבוּבִיּא ובלבולים והתערב בהם חסרון ומפני זה נקרא גולם להידמותו לכלי אשר יעשהו האומן.... שיחברתו ההשלמה והתיקון..."

**"והכם הוא האיש שהגיעו לו שני המינים
מן המעלות על השלמות כמו שצריך"**

שלמות המעלות השכליות ומעלות המידות
הן פסגת השאיפה האנושית לפי הרמב"ם. החכם
זכה לשלמות שכלית ולשלמות של המידות
הראויות. (ראה דבריו של הרמב"ם בהקדמתו
לפירוש המשנה שתכלית בריאת האדם היא
שיהיה "איש חכם וטוב").

לגולם יש אמנם מעלות שכליות ומעלות
המידות בפוטנציה, אולם הן עדיין לא הושלמו.
הן עדיין לא מסודרות ומאורגנות כראוי.

לפי פרוש זה של הרמב"ם ניתן להבין מדוע
פתחה המשנה ב"שבעה דברים בגולם", ואחר
כך עברה ל"שבעה דברים בחכם". הגולם הוא
קודם בזמן לחכם, הוא נמצא בשלב התפתחות
מוקדם, והוא צריך לעבור תהליך של חינוך, של
פיתוח והשלמה.

עם זאת בפירוט שבעת הדברים מתייחסת
המשנה לשבעה דברים שבחכם כדי להציג את
התכונות החיוביות ולא את אלה השליליות
והחסרות. והיא מסתפקת בחתימת המשנה
במילים "וחילופיהן בגולם". תוספות יום טוב
מבאר זאת כך:

**"ומכל מקום ביאר המידות שבחכם,
שכן נאה להעלות על שפתים ישק
מידות החכם, וידיעת ההפכים אחת".**

המעין בשבעת הדברים הטובים שבחכם
יוכל לדעת בקלות את שבעת ההפכים שבגולם.

הפרשנים עוסקים בהסבר שבעת הדברים
שבחכם דבר דבור על אופניו, ונציע רק מבחר
מצומצם של פרושים על כל דבר ודבר.

אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו - נימוס
ענווה ודרך ארץ (ויש גורסים גדול ממנו בחכמה
ובמניין, והיינו גדול בתלמידים וגדול בשנים).

ואינו נכנס לתוך דברי חברו - אבל ינוח עד
שישלים דבריו.

ואינו נבהל להשיב - לא ממחר לענות אלא
שוקל דבריו בזהירות, פירוש אחר: לא נבהל
ומתבייש ומשתתק.

שואל כעניין ומשיב כהלכה - שואל שאלות
הקשורות לנושא ומשיב תשובה הגיונית
וראויה.

ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון - כי
כל משנתו סדורה לו, וכל סדר בכל עניין הוא
סימן לחכמה !! (תפארת ישראל).

ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי - ולא
יתפאר במה שלא ידע.

ומודה על האמת - ולא יתעקש, אבל
כשישמע האמת יודהו.

אנו מבקשים לעמוד להלן על הסדר של
שבעת הדברים ועל החלוקה שלהם לקבוצות.

לדעת בעל התפארת ישראל יש סדר פנימי
בשבעת הדברים שבחכם :

**"והתבונן סדר דברי התנא - קודם
הדיבור, באמצע הדיבור.... וכשסיים
דבריו". (ועיין עוד שם).**

אף אנו מבקשים להציע שיש סדר פנימי
בדברי המשנה, וראוי לאמץ את הדרכתה
בשלבי החינוך.

הרמב"ם מחלק את שבעת הדברים שבחכם
לשתי קבוצות.

"האדבעה מהם הם מעלות המידות...."

והשלשה מעלות שכליות הם..."

לדעת הרמב"ם הדבר הראשון והשני
והשישי והשביעי הם ממעלות המידות והדבר
השלישי הרביעי והחמישי הם מהמעלות
השכליות. וראוי עוד לעיין בדברי הרמב"ם
האלה ולהעמיק בהם.

על פי דרכו של הרמב"ם נציע לחלק את
שבעת הדברים לשלוש קבוצות. כאמור לעיל

מאירים את העולם בתורה ובמעשים טובים...

הכוונות של האמא בתפילתה על הבנים, כמו גם המשאלות של האבא בחינוך הילדים, שהילדים יגדלו ויאמצו התנהגות נאותה וראויה,

שירכשו כישורי למידה מפותחים ויהיו תלמידי חכמים,

ושיהיו דבקים במידת האמת ויהיו אנשים ישרים והגונים.

משנתנו שלשה אתגרים חינוכיים חשובים הניצבים לפתחו של כל מחנך.

ראוי לו לכל רב ומורה שירשום אתגרים אלו על כרטיס קטן, ויניח אותו בכיס הפנימי של הבגד. ובכל יום יעיין בכרטיס הקטן וישאל את עצמו, כיצד יוכל לקדם כל ילד, וילד,

בהתנהגות נאותה וב"לעולם יהיה אדם",

כיצד ישיב את יכולת הלמידה של התלמיד ויקנה לו כישורי עיון וחשיבה,

וכיצד יקדם את התלמיד למידה הכנות היושר והאמת.

משנתנו אמנם מתייחסת ל"שבעה דברים בחכם", אבל ניתן לראות את שבעת הדברים במבט המשולש, אשר מחבר בין אתגרי החינוך וההוראה, והופך אותם לשליחות גדולה של קודש. משנתנו משמשת דוגמא למקור המשקף את הפדגוגיה של חז"ל, ויש בה אמירות היכולות לתת השראה לבניית תורת חינוך גם לעבודתנו כיום. ■

העתקנו את המשנה תוך חלוקת שבעת הדברים לשלש קבוצות, דבר המסומל בהזחה.

הקבוצה הראשונה עוסקת **בהתנהגות נאותה**,

הקבוצה השנייה עוסקת **בכישורי למידה משובחים**,

והקבוצה השלישית עוסקת **במידות של כנות ויושר ודבקות באמת**.

המעין במשנה ובדברי המפרשים ימצא שבקבוצה הראשונה מדובר על התנהגות

ראויה כלפי הגדולים,

כמו גם כלפי החברים.

בקבוצה השנייה מדובר

בכישורי למידה רצויים

כמו חשיבה שיטתית

ומסודרת, בטחון עצמי

ויכולת ביטוי טובה.

בקבוצה השלישית

מדובר על יושר ועל

דבקות באמת - דבקות

בשמו של הקדוש ברוך

הוא ששמו אמת וחותמו

אמת.

לפנינו שלש

שליחויות עיקריות

שמוטלות על כל רב

ומורה.

לחנך התלמידים להתנהגות נאותה,

להקנות לתלמידים כישורי למידה משובחים,

להביא התלמידים לדבקות באמת ולדבקות בריבונו של עולם.

על זאת תתפלל כל אם בהדלקת הנרות בערב שבת:

"וּזְכֵנִי לְגִדּוֹל בָּנִים וּבְנֵי בָנִים חֲכָמִים

וְנִזְכֵּנִים אוֹהֲבֵי ה'... אֲנִשִּׁי אֲמֵת...